

EDEBİYATTA KÖTÜNÜN YENİDEN DOĞUŞU*

Cehennem Azabı, Şeytan Ayinleri ve Sefahat Alemleri

PETER-ANDRÉ ALT, 1960 yılında Berlin’de doğdu. 1995 yılında Çağdaş Alman Edebiyatı dalında profesör oldu; ilk olarak Bochum Üniversitesi’nde, sonrasında Würzburg Üniversitesi’nde görev yaptı. 2005 yılından beri Berlin Özgür Üniversitesi’nde profesör olarak ders vermektedir. 2010 yılında aynı üniversitenin rektörlüğüne seçilen Alt, ayrıca Cambridge ve Princeton üniversiteleri başta olmak üzere pek çok üniversitede misafir öğretim üyesidir.

Alt’ın uzmanlık alanı 17., 18. ve 20. yüzyıl Alman edebiyatı ve kültür tarihidir. Bu alanda, özellikle Erken Modern Dönem ve Weimar Klasisizmine yakından bakan çok sayıda kitap ve makale kaleme almıştır. 2012 yılında Alman Schiller Topluluğu’nun başkanlığına getirilmiştir.

***SEL YAYINCILIK / KÖTÜNÜN ESTETİĞİ**

***SEL YAYINCILIK**

Piyerloti Cad. 11 / 3 Çemberlitaş - İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

<http://www.selyayincilik.com>

E-mail: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:

Çatalçeşme Sokak, No: 19, Giriş Kat
Cağaloğlu - İstanbul

E-mail: siparis@selyayincilik.com

Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

***SEL YAYINCILIK: 863**

KÖTÜNÜN ESTETİĞİ: 04

ISBN 978-975-570-797-6

EDEBİYATTA KÖTÜNÜN YENİDEN DOĞUŞU:

Cehennem Azabı, Şeytan Ayinleri ve Sefahat Alemleri
Peter-André Alt

Araştırma

Özgün Adı:

Ästhetik des Bösen

Türkçesi: Sabir Yücesoy

© Verlag C.H. Beck oHG, München, 2010

© AnatoliaLit Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Sel Yayıncılık, 2011

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı

Redaksiyon: Yeşim Tükel

Düzeltili: Mısra Gökylıldız

Kapak tasarım ve teknik hazırlık: Gülay Tunç

Birinci Baskı: Haziran, 2017

Bu kitap Çağdaş Alman Edebiyatı Dizisi, ADIMLAR/SCHRITTE projesi çerçevesinde, S. Fischer Vakfı (Berlin), Ernst Reuter Girişimi ve Pro Helvetia desteği ile Sezer Duru (İstanbul) ve Egon Ammann (Berlin) editörlüğünde yayımlanmıştır.

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası

Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203

Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 11931

Peter-André Alt

Edebiyatta Kötünün Yeniden Doğuşu

*Cehennem Azabı, Şeytan Ayinleri ve
Sefahat Alemleri*

Türkçesi: Sabir Yücesoy

Araştırma

İÇİNDEKİLER

1	Cehennem Miti ve Sonsuz Ceza Fantazması (Blake, Barlach, Sartre, Thomas Mann).....	11
2	Sefahatin Ritmi (de Sade, Mirbeau, Süskind).....	31
3	Şeytan Ayinleri (Huysmans).....	53
4	Monotonluk ve Estetizm (Sacher-Masoch, Wilde).....	71
	Notlar	89
	Dizin	107

CEHENNEM MİTİ VE
SONSUZ CEZA FANTAZMASI
(BLAKE, BARLACH, SARTRE, THOMAS MANN)

Cehennemi anlatan en eski yazınsal metin, Asur-Babil kültürüne ait Gılgamış Destanı'nın günümüze ancak kısmen ulaşabilmiş 12. tabletidir. İÖ 3. binyıldan kalan bu anlatıda diğer tabletlerin Sümer dilinde özeti ve Uruk kralı Gılgamış'ın öyküsü yer alır. Gılgamış, dostu Enkidu'nun da yardımıyla tanrıların başlatmış bulunduğu bir dizi macerayı atlatır ve sonunda hükümdar olur.¹ 12. tablette Gılgamış'ın başına buyruk bir hükümdar olduğu söylenmektedir. Kentteki genç erkekleri gece gündüz hizmet etmeye, kendisini top oyunları ile eğlendirmeye zorlamıştır. Bu gençlerin yalnız kalan eşleri kralın yaptıklarına son verilmesi için tanrılara yakarır, bunun üzerine tanrılar bütün topların yeryüzündeki bir yarığa düşüp kaybolmasını sağlar. Enkidu, Gılgamış'ın toplarını geri getirmek için o derin yarığa girmeye razıdır. Yeraltı dünyasında ölülerin ruhlarına rastlar ve onun bir canlı olduğunu hemen fark eden bu ruhlar böyle bir işe kalkışmanın cezası olarak bir daha yeryüzüne dönmemesine karar verirler. Arkadaşının durumundan dolayı yas içinde olan Gılgamış'a güneş tanrısının yardımıyla Enkidu son bir kez görünecektir. Tanrı yeraltı dünyasını açar, derinlere bir ışın göndererek tutsak Enkidu'ya gölgeler alemindeki sürgünden kısa süreliğine kurtulma imkânı sağlar. Böylece Gılgamış, arkadaşısı sayesinde ölüler ülkesinde insanın nasıl bir yaşamı olduğunu

öğrenir. Ölenler ancak geride kalanlar hürmet gösterirse yeraltı dünyasında onurlu bir yaşam sürebilmektedir. Arkasından yas tutulanlar “tanrıların yatağında yatıp tertemiz sulardan içerken,” cesedi gömülmeyp sokaklarda çürüyenler ölümler ülkesinde çöplerle, pis atıklarla beslenmek zorundadır.² Vergilius tarafından *Aeneas*’ın altıncı kitabında anlatılan, aynı motife rastladığımız Romalıların Orcus mitine göre, Kharon kayığıyla sadece, bedenleri bu dünyada bir mezar bulmuş ruhları taşıyabiliyordu.³ Ölümler diyarı yaşayanların ölümlerle ilişkisini yansıtır; uzamsal anlamda yeryüzünden belirgin olarak ayrılmış olsa da, iç mantığı bakımından onunla bağlantılıdır, çünkü insanın bu dünyada seçtiği kaderi orada gerçekleşir. Gilgames Destanı’nın 12. tabletindeki anafikir, sonraki çağlar boyunca cehennem mitolojisinin modelini oluşturacaktır: Ölümler ülkesi bu dünyada ekilenin biçildiği yerdir sadece.

Kutsal Kitap’ta cehennem aynı tür ceza uygulamalarının monoton tekrarlamalar halinde sürdüğü bir yer olarak tasvir edilmiştir. Bartholomeus İncili’nde Belial havarilerin isteği üzerine “Hades’ten” bahseder. Orada da “ikiyüzlüler, iftiracılar, soytarılar, açgözlüler, zina edenler, büyücüler, kâhinler” ceza çeker, derslerini alırlar.⁴ İşkence aleti büyük bir tekerlek ve “ateş saçan kılıç”tır.⁵ Farklı farklı günahkârlar tekerleğin parmakları arasına sıkıştırılmıştır. İblis ve 600 melekten oluşan maiyeti cehennemi terk edemez, ama ellerindeki “olta” ile “insan ruhlarını” yakalayan “becerikli hizmetkârlar” gönderirler.⁶ Şeytan’ın adamları ölümlüleri ayartmak için “pek çok çekici şeyin tatlılığından” yararlanır; baştan çıkarmanın araçları “içkiye düşkünlük, kahkahalar, iftira, ikiyüzlülük, eğlence ve zevkler ile fuhuş”tur.⁷ Öte yandan, kötülükler alayında fırtınalara, yıldırımlara, dolu ve kar gibi doğal felaketlere yol açan melekler de bulunmaktadır. Günaha kışkırtmalar kadar fiziksel belalar da dahil olmak üzere insanı uçuruma sürükleyecek ne varsa, hep karanlığın güçlerinden kaynaklanmaktadır. Cehennem topografyasında kötülü-

ğün tüm etkilerinin ortak yanı ise, bunların tekrara dayanıyor olmasıdır. Hiç son bulmayan korkunç bir eşbiçimlilik, Belial'ın betimlediği cehennem azaplarının tipik özelliğidir. Kültür tarihinin tasavvurlar mekânında ne zaman bir cehennem imgesi yer alsa, mutlaka bu unsura rastlanmaktadır.

Cehennem ateşi miti Hıristiyanlıkta suç ile misilleme arasındaki tipolojik zamansal bağıntıyı genişletmiştir.⁸ *De civitate Dei'*de [Tanrının Kenti] Augustinus, hayatın anlarını süresiz misilleme işlemleriyle sildikleri için cehennem alevlerinin ebedi olduğunu söyler. Yazara göre bu alevlerin kötü edimleri cezalandırışı zamansal bakımdan orantısızdır, Tanrı'nın buyruğuna uymamış bir suçlu sınırsız bir süre boyunca bunun bedelini ödeyecektir. Yani cehennem mitolojisi göklerin *aeternitas'*ının [ebediyet] karşısına bitmek bilmeyen cezaların sonsuz acısını çıkarır, bunlar Tanrı'nın cenneti hak eden insanlara vaat ettiği şeylerin cehennemdeki karşılığıdır.⁹ Sonsuz yaşamda zamanın ortadan kalkması bu dünyadaki acılardan kurtulmak demektir, cehennemde ise tersine, süresiz devam edecekleri anlamına gelir. Göksel mutluluğa özgü eşbiçimli tekrarlanma özelliği, çarpıtılmış haliyle İblis'in uyguladığı cezalarda da bulunur ve devamlılığı mutluluk değil acı vericidir (ruhların ayrıştırıldığı, arındırıcı bir araf tasavvuru Paris skolastiğinin ancak 12. yüzyıl sonlarında ortaya attığı bir tasavvurdur).¹⁰ Ateş maddi bir boyut katmakta ve cehenneme atfedilen fizikselliğin egemenliğini vurgulamaktadır.¹¹ Augustinus'un ilk günahı yorumlayışı bu noktada şu soruyu akla getiriyor: İnsanın bedeni ölünce çürümesine rağmen, neden günahkârlara cehennem ateşiyle bedensel ceza veriliyor?¹² Diğer bir mesele de, bedensiz olan ruhun fiziksel olarak cezalandırılmayacağıdır. Augustinus'un bundan hareketle vardığı görüş, cehennemin bir model özelliği taşıdığıdır; orada acı çeken bedenler, aslında ruha verilen cezanın maddi karşılığını gösteren sembollerdir. İnsan cezayı ancak fiziksel anlamda düşünebildiği için, cehennem analogik şekilde bedene yönelik

misilleme ve eziyetlerin cereyan ettiği bir yer halinde görülür, ama bu acıların asıl sahnesi günahkârın ruhudur.¹³ İblis'in ateşle gerçekleşen tekrarlama ritüelleri bu düzeyde göksel mutluluk halini kendi karşısına çevirmektedir: Cennetteki ruhun sonsuz yaşamı, burada bedenini çektiği sonsuz cezaya dönüşür.

Bu düşünce Dante'nin ilk kez 1472'de yayımlanan *İlahi Komedyası*'nda da (1307-1321) günah ve ceza dramaturjisi olarak dile getirilmiştir. Ortaçağ'daki inanışa göre *Inferno* [cehennem],* gökten düşen Lucifer'in bir krater oluşturacak kadar büyük bir şiddetle yere çarptığı anda ortaya çıkmıştır. Yeryüzünü oyarak içerilere uzanan bu derin kraterde, düşmüş melek ve yardımcıları bulunmaktadır.¹⁴ Dante'nin betimlediği mekân da tırmanan bir dramaturjiye uygun şekilde düzenlenmiştir: Cehennem tekmerkezli dokuz daireden oluşur ve içeriye doğru gittikçe, daha ağır suçları olan cehennemlik insanların cezaları da şiddetlenmektedir. Dante, Vergilius'un rehberliğinde aşağılara indikçe, karanlık ve koku yoğunlaşır. Önce, inancın yasalarına göre yaşayacak kuvveti bulamamış kişilerin olduğu Limbus'u görürler. Cehennemin ilk dairesinde pek acı çekmeyen ama dinmez bir özlem içindeki Antik çağın putperest şairleri yaşar. İzleyen katmanlarda ise şehvet düşkünleri, oburlar, cimriler, savurganlar, tembeller, öfkeli, kâfirler ve tanrıtanımazlar, haydutlar ve katiller, fahişeler, pezevenkler ve dolandırıcılar suçlarının ağırlığına göre ceza çekmektedir. Cehennemin iç dairesinde ise Lucifer bulunur, Ortaçağ anlayışına göre insanlık tarihinin en büyük suçluları olan Yahuda, Brutus ve Cassius'a eziyet etmektedir. Buraya dondurucu bir soğuk hâkimdir; ama böyle bir sahne, Ortaçağ'da yaygın olan mahvedici cehennem ateşine ilişkin tasavvurla çelişir aslında.¹⁵ Cehennemin bu en son dairesindeki ortam, ona tekabül eden kötülüğün kalıplaşmış geleneksel fantezilerle ele alınamayacağını gösterir. Cehennem prensinin

* *İlahi Komedyası*'nın üç bölümünden ilki. (ç.n.)

mekânı yeraltı dünyasının diğer kısımlarına benzemez, ürkütücü derecede büyüktür (Lucifer'in boyutlarına uygundur) ve en soğuk rüzgârların estiği yerdir. Cehennemin bu en derin noktası cezaların uyarıcı bir etkiye sahip olduğu mitteki imgenin tam tersini gösterir. Öte yandan buz, farklılaştırılmış zaman, sıcaklık ve topografyanın ötesindeki sonsuz monotonluğu da temsil eder. Cehennem azabı Dante için de, Tanrı'nın armağanı olan yaşamı düzenleyen büyük farklılıkların geçersizleşmesine, tekrarlananın verdiği acılara dayanmaktadır.

Dante'de cehennemin en iç dairesinin konumu tam olarak bellidir, çünkü dünyanın merkezinde bulunur. Ama böyle bir belirleme Hıristiyan cehennem mitolojisinde alışılmadık bir şeydir. Ortaçağ'ın sona ermesiyle bu mekân hem topografik kesinliğini yitirecek hem de hareketli olacak, yer değiştirecektir. Marlowe'un tiyatro oyunu *Faust*'ta (1588/89) sorgulanan Mephistopheles, kendisi nerede ortaya çıkıyorsa cehennemin de orada olduğunu açıklar: "(...) Burası da cehennem, çıkmış değilim oradan."¹⁶ Cehennem değişken bir yerdir, coğrafi verileri de durmadan değişir ve ancak Şeytan'ın mevcudiyeti –fiili varoluşu– ile görünüm kazanır. Mephisto açıklamasını tamamlamak üzere cehennemin sınırsız olduğunu ve belli bir mekâna bağlı bulunmadığını ekler: "Cehennemin sınırları yoktur; belli bir yer değildir orası. Çünkü biz neredeysek cehennem oradadır; cehennem neredeyse biz de hep orada olmak zorundayız. Kısacası, tüm dünya yok olduğunda, tüm yaratıklar arındığında, cennet olmayan her yer cehennem olacak"¹⁷ Cennetin nihai boyutlarının kavranamayacağından hareket eden Dante'nin modeli burada tutarlılıkla sürdürülmektedir ve Şeytan'ın kibirli açıklamasına bağlanır; buna göre cehennem tüm yaratılış üzerine yayılmıştır, çünkü insanın günahlarının aynasıdır. Marlowe'un İblis'i tarafından betimlenen kötülüğün topografyası kapalı bir alan olarak anlaşılabilir, Hıristiyan cezalandırma mitinin sürdürmeye çalıştığı düalizmin sınırlarını aşmaktadır.